

PROTIVRJEČNOSTI GLOBALIZACIJE I TRANZICIJE ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA SA POSEBNIM OSVRTOM NA BIH

Adnan FOČO

University of Sarajevo, Faculty of Philosophy
Franje Račkog 1, 71000, B&H
Email: adnan.foco@ff.unsa.ba

ABSTRACT

Globalizacija i tranzicija su dva procesa koji imaju isti cilj, a to je promjena sadašnjeg, odnosno postojećeg stanja. Globalizacija je promjena na globalnoj razini dok se tranzicija odvija u okviru jedne zemlje ili više njih. Globalizacija je učinila svijet drugačijim. Od Adama Smita i Davida Rikarda prvih ekonomista do današnjih ekonomskih teoretičara, osnovu društvenih promjena, pogotovo na globalnoj razini, čini promjena u sferi ekonomije i privredne strukture kako razvijenih tako i zemalja u razvoju. Ekonomske promjene uslovljavaju i socijalne, ali i političke promjene. Promjene jedne bez drugih ne idu. Zajednička osnova i želja nositelja promjena je da se one ostvare u skladu sa zadatim ciljevima i dosezima koji su poželjni za njene protagoniste. Međutim, promjene se odvijaju često i mimo volje pa i očekivanja njenih protagonista i aktera. Posljedice su često nepredvidive iako kontrolisane i programirane. Programirane promjene su dio strategije globalizacije čiji su akteri razvijene zemlje.

Ključne riječi: globalizacija, tranzicija, ekonomska tranzicija, socijalna tranzicija, razvijene zemlje, zemlje u razvoju, zapadni Balkan

Globalization and transition are two processes that have the same goal and that goal is to change the current or existing state. Globalization is change on a global scale while the transition is taking place within one or more countries. Globalization has made the world different. From the first economists Adam Smith and David Ricardo to today's economic theorists, the basis of social change, especially at the global level, is a change in the sphere of economy and in the economic structure of both the developed and the developing countries. Economic changes condition both the social as well as the political changes. These changes do not come one without the other. The common basis and desire of the agents of change is to achieve them in accordance with the set goals and achievements that are desirable for its protagonists. However, changes often take place against the will and expectations of its protagonists and actors. The consequences are often unpredictable although controlled and programmed. The programmed changes are part of the globalization strategy whose actors are developed countries.

Key words: globalization, transition, economic transition, social transition, countries in development, Western Balkans

1.0 Uvod

Globalizacija je proces promjena širokih razmjera. Zahvatio je ne samo razvijene već i nerazvijene zemlje i po svom učinku izbrisao granice koje su u dvadesetom stoljeću bile rasprostranjene na podjele sjever i jug, razvijeni i nerazvijeni, demokratski i postdemokratski sistemi i sl. Globalizacija je praktično svjetski proces potpomognut tehničkotehnološkim razvitkom i razmjerama koje su zahvatile sve društvene sfere od proizvodnje do sfere informacija i tehnologija. Pokretači ili nositelji globalizacijskih procesa su svakako razvijene zemlje i njihove tehnologije. Širenje tehnološkog procesa odvija se u većini zemalja i ima izuzetno velike učinke koji se ogledaju u rastu bogatstva ili porastu siromaštva. Neosporno je da 21. stoljeće neće ličiti na prethodno. Promjene su toliko intenzivne i obuhvatne da se teško može predvidjeti ishod i domet promjena. U svakom slučaju promjene su nužne, nose sa sobom benefite, ali i opasnosti da tehnika i novac nadvladaju ono što je ljudsko i osnovno. Zato je sukob na sceni etike i tehnike. Tehnika se programira i čini ljude, ali i sisteme ovisnim o njenoj moći, dok etika postavlja pitanje gdje je granica moći tehnike i kako njene učinke obuzdati na djelovanje i čovjekovo postupanje. Kako otuđenje čovjeka putem tehnike kontrolirati i neutralizirati, kako uspostaviti emociju i vrijednost koju je civilizacija razvila i na neki način zagarantirala ljudima da su jednaki i da imaju pravo na život, mišljenje, na izbor savjesti i svjesnosti.

Kako u eri tehnike smanjiti njen uticaj na odluke koje se tiču čovjeka i njegovih prava ne samo individualnih već i kolektivnih, kako zapravo humanizirati tehničku moć i čovjekovo postupanje pa i odlučivanje. Ta su pitanja otvorena ne samo u filozofiji već i u svim drugim humanističkim, ali i tehničkim naukama. Odgovor se za sada traži u prostoru bitka i svrhe čovjeka. Ali čovjek je podređen sistemu i kako humanizirati sistem i poredak u eri rasta i razvoja tehnike i informatike, a time i moći samih sistema koji manipuliraju i otuđuju čovjeka. Moć tehnike i kapitala su nasuprot čovjeka iako njemu služe. Od antičke povijesti do današnjeg sistema vlasti, tražio se prostor humanizacije poretka i demokratizacije vlasti koja je nametnuta čovjeku kao članu zajednice ili jedinke u sistemu i poretku. Rastuća moć tehnike i dominacija kapitala kao temeljne vrijednosti sistema ali i čovjeka su protivrječnosti koje ubrzavaju globalizaciju i koje podstiču razlike. U eri globalizacije razlike se uvećavaju i jasnije oslikavaju. Razvijeni postaju razvijeniji, a ostali postaju ovisniji o tehnici i tehnologiji koje oni nude i plasiraju na globalnom tržištu. I nije

samo dihotomija tehnike i kapitala, pozicije čovjeka i njegove ovisnosti o tehnici i tehnologiji već je globalno pitanje gdje su granice naučne spoznaje i gdje je prostor daljeg razvoja nauke i njene svrhe. Kako zapravo usporiti razvoj strateških istraživanja i smanjiti primjenu upotrebljivih naučnih dostignuća. Opet bi veliki umovi pozvali u pomoć etiku nauke i etiku čovjekove svrhe. (Tugendhat, 2003)

No to su pitanja koja nauka i tehnika postavljaju. Ništa manje su to pitanja humanizma u novom vremenu i poziciji čovjeka i sistema. U našoj analizi ta pitanja ostavit ćemo u sferi ideja koje motivišu na dalja promišljanja. Naša je namjera da se pozabavimo protivrječnostima koje sobom globalizacija i tranzicija nose po društva i poretke, po poziciju i ulogu čovjeka i dominantne društvene aktere koji generiraju i dinamiziraju takvu vrstu promjena.

Procesu globalizacije najviše je doprinijelo rušenje socijalizma kao poretka i podjele svijeta na dva vojna bloka i dva sistema vlasti. Nestankom tih prepreka globalizacija je postala univerzalni proces koji je u prvom redu imao za cilj demokratizaciju sistema i vlasti u najvećem broju zemalja ali i promjenu tehničkotehnološke i proizvodne osnove zemalja bivšeg socijalizma. (Linc i Stepan, 1998) Taj proces je potpomognut ekonomskim i socijalnim promjenama i težnjama miliona ljudi da žive u humanijim i stabilnijim uvjetima. Svakako je tehnički tehnološki razvoj promijenio sferu rada pa i ekonomska kretanja ili materijalnu osnovu koja je predstavljala izvor dobiti pa i viška vrijednosti. Nestala je potreba za zastarjelim tehnologijama koje su apsorbivale veliki broj radnika i koji su u novim uvjetima globalnog tržišta masovno ostajali bez posla. Vlasti su se našle pred novim izazovima, kako modernizirati svoje privrede i kako smanjiti negativne uticaje globalnih promjena koje pogađaju i pojedince, ali i sisteme vlasti. Vlasničke reforme, primjena modernijih tehnologija supstitucija klasičnih sirovina, pokretljivost rada i kapitala su samo neke od praktičnih pitanja s kojim su se suočile i vlasti ali i pojedinci i izazovom kako ići u korak sa promjenama i kako ih učiniti efikasnijim i za čovjeka i za sistem. Ta pitanja su pogotovo bila na dnevnom redu zemalja u tranziciji tj. zemalja koje su izašle iz jednog sistema i tipa vlasti koji je imao i drugačiju materijalnu osnovu a time i vlasničku strukturu privrednih i društvenih dobara. Nastale su velike protivrječnosti između stanja sadašnjosti i pravca promjena. Neke od zemalja su zatonule i u konflikte velikih razmjera tj. rata i sukoba umjesto procesa promjena. To se posebno odnosi na raspad Jugoslavije i zemalja koje su nastale nakon njene disolucije.

Raspad Jugoslavije nije mnogo bitan za svjetski poredak i za proces globalizacije. Kraj 20. stoljeća dočekan je kao konačni proces kome više ništa ne stoji na putu „promjena svijeta na bolje“. Međutim, optimizam je trajao mnogo manje od očekivanja. Kako s pravom Džozef J. Stiglic (2018, str. 11) primjećuje globalizacija ima negativne efekte na skoro 85 posto svjetskog stanovništva, sa 39 posto svjetskog dohotka. Dakle, zanesenost promjenama dovela je do mnogobrojnih protivrječnosti s kojima se danas nose zemlje u razvoju, ali i one koje su razvijene i koje diktiraju obim i dinamiku promjena. Te protivrječnosti prerastaju i u vrlo intenzivne konflikte koji se šire i sa kojima se teško može upravljati bez novih promjena koje bi značile drugačiju poziciju razvijenih i nerazvijenih zemalja ne samo u raspodjeli tehničkotehnološke i ekonomske moći, već i u pogledu preraspodjele društvenog bogatstva koje ti procesi sa sobom nose. U navedenoj studiji Stiglic (2018, str. 12) konstatuje „sada su se protivnicima globalizacije u zemljama u razvoju i tržištima u usponu pridružili ljudi iz srednje i niže klase u naprednim industrijskim zemljama. Tramp je iskoristio to nezadovoljstvo, iskristalisao ga je i pojačao. Tramp je za nevolje radnika sa globalizacijom u američkom pojasu rđe¹ direktno optužio potpisivanje, najgorih trgovinskih sporazuma ikada. Na prvi pogled, to je neverovatna tvrdnja. Sjedinjene države i druge razvijene zemlje napisale su pravila globalizacije i upravljaju međunarodnim organizacijama koje je vode. Zemlje u razvoju žalile su se da su napredne zemlje napustile ta pravila i upravljale tim međunarodnim organizacijama na način koji nije išao u njihovu korist“. Iz ove konstatacije nesumnjivog autora koji globalizaciju već dugi niz godina na naučni način prati proizilazi jasna činjenica da je globalizacija u praksi postala suprotnost onog što su najmoćnije zemlje programirale i opredijelile svoje djelovanje prema drugim zemljama pogotovo zemljama u razvoju. Međunarodne institucije koje na neki način usmjeravaju i koje bitno modeliraju te procese, postale su taoci politika razvijenih zemalja. Efekti globalizacije su upitni, na početku 21. stoljeća neizvjesni. Jaz između razvijenih i zemalja u razvoju se povećao, demokratizacija sistema nije dala očekivane efekte i sada se iznova problematizira pitanje uloge međunarodnih institucija koje su u funkciji zemalja koje su razvijene i koje te procese koriste za svoju veću privrednu, tehničkotehnološku i finansijsku dominaciju. (vidi više Gidens, 2005)

---

¹ Eng, Rust, Belt, u prošlosti poznat i kao „Proizvodni pojas, i „Fabrički pojas, jeste naziv za region severnoistočnih i srednjoatlanskih država SAD i istočni deo američkog Srednjeg zapada koje je u posljednjoj četvrtini 20. veka pogodila deindustrijalizacija. (prim. prev)

2.0 Negativne posljedice globalizacije

Neosporno je da je globalizacija doprinijela kidanju okova koje su nametnuli blokovski sistemi i da je došlo do porasta potrošnje, širokih razmjera. Povećanjem potrošnje, rasle su potrebe za tržištem, novim proizvodima, rastao je i životni standard građana u većini zemalja. To je uslovalo liberalizaciju, a samim time i slobodu tržišta. Sloboda i liberalizacija tržišta znatnije se odrazila na razvijene zemlje i na njihov životni standar i privrednu strukturu. Smanjena je, u početku, trka u naoružavanju i smanjeno je ulaganje u odbrambene svrhe pojedinih zemalja. To je za posljedicu imalo veća materijalna izdvajanja za druge društvene potrebe. Međutim, to zatišje je trajalo kratko. Ponovo se pojavila potreba ulaganja u odbrambene svrhe i to u visokosofisticirane tehnike koje su apsorbivale veliki dio bogatstva odnosno materijalnog ulaganja vodećih zemalja. Tako da početni efekti globalizacije nisu dugoročno i dalekosežno dali očekivane efekte.

Čak su u nekom obliku stagnacije i one zemlje koje su imale i najveću korist od samog procesa globalizacije i liberalizacije. Demokratska prava i slobode su imale uspona u većini zemalja, dok je ekonomska deprivacija pogotovo ekonomska kriza koja je zahvatila prije svega SAD ali i neke druge zemlje 2008. godine, zaustavila te procese pa čak u nekim zemljama iznova podstakla snage koje se služe nedemokratskim sredstvima i metodama. Otvoreno je više lokalnih konflikata tj. ratova, zaoštrena je borba protiv terorizma, u talasima „demokratskih“ promjena smjenjen je veliki broj autokratskih i diktatorskih vladara tj. vlasti i sistema, naročito u arapskom svijetu (Tunis, Egipat, Libija, Irak, Sirija koja je u dugotrajnom ratu, Jemen, Somalija, Avganistan i drugi). Sve je to dovelo ozbiljno u pitanje dosege i svrhu globalizacije, njene ciljeve. Kapital je sredstvo, a ciljevi su višestruki. Nisu samo efekti pozitivni već se oslikavaju i kroz velike posljedice. Stiglic (2018, str. 15) zato i konstatuje da je „(...) globalizacija loše vođena. Pravila upravljanja globalizacijom su delimično kriva. Na primer, nepravedna su prema zemljama u razvoju i dozvolila su slobodne tokove kapitala koji su imali destabilizujući uticaj. Ali čak i sa takvim pravilima, trebalo je da razvijene zemlje spreče ono što se dogodilo, a ne da toliko zemalja u razvoju, kao i razvijenih zemalja, završe među gubitnicima globalizacije.“ Nema sumnje da je globalizacija donijela velike promjene i prednosti mnogim zemljama i njihovim ekonomijama ali i samim društvenim poretcima vlasti. Danas bi svijet sasvim drugačije izgledao bez tih procesa i njihovih nositelja. Kako blagodeti

tako i posljedice snose i razvijeni i one zemlje koje su u razvoju. Korist je uzročno posljedična i uslovljena spremnošću vlastitih zemalja i vlada da upravljaju procesima u pozitivnom smjeru uz korekcije i ublažavanje negativnih efekata na stanovništvo i radnike. Iako su pravila uspostavljena, svaka od zemalja imala je prostor za svoje harmonizacijske procese i domašaje promjena koje su zahvatile sve sfere društva. Ideali su težnja da se željene promjene ostvare. Realnost je društvena stvarnost svake zemlje njene privredne strukture i ukupne socijalne i političke sfere.

Najbolji primjer su zemlje istoka Kine, Indije i drugih zemalja koje su se znale suprotstaviti negativnim efektima globalizacije i prelijevanje krize iz drugih zemalja na njihova tržišta i životni standard građana. Te zemlje su u suštini shvatile šta je u zajedničkom interesu njihovog naroda (Sorman, 1997). Međutim, nisu sve zemlje ekonomski snažne već su zavisne od mnogobrojnih međunarodnih finasijskih institucija. Ta ovisnost je na neki način podređenost monopolu koji te institucije diktiraju u privrednom ali i socijalnom smislu. Njihov razvoj ili proces tranzicije je ograničen mjerama koje projicira davalac kapitala i imaju ograničen suverenitet na svoje postupanje da bitnije mijenjaju stanje odnosa u sferi proizvodnje, finansija, poreza, socijalnih davanja pa i mjera koje su dužne provesti kako bi zadobili nova sredstva prijeko potrebna za vlastito funkcionisanje.

3.0 Prednosti globalizacije

Globalizacija je pored velike nade u sveobuhvatne demokratske, ekonomske i socijalne promjene doprinijela i porastu skepticizma i otpora njenim dometima i instrumentima. Pored dobra koje su u suštini ostvarile razvijene zemlje, globalizacija i liberalizacija tržišta doprinijela je promjeni strukture proizvodnje u mnogim zemljama u razvoju, ali i njihovoj ovisnosti o tehnologijama razvijenih zemalja. Naime, tradicionalni načini rada postali su u doba globalizacije ovisni o tehničkim i tehnološkim sistemima razvijenih zemalja. Njihova tržišta su postala ovisna o robama široke potrošnje i njenoj stalnoj tražnji. Dok je plasman vlastite proizvodnje uslovljen deprivacijom i niskim cijenama pa i slabom akumulacijom kapitala od tog procesa. Time su zemlje u razvoju postale sve ovisnije ali i sve siromašnije što je imalo za posljedicu veliko socijalno raslojavanje i nezadovoljstvo masa u efekte vlasti i njihove demokratizacijske i liberalizacijske mjere. U suštinskom smislu došlo je do smanjenja životnog

standarda, siromaštvo je postalo rasprostranjeno umjesto da je iskorije-
njeno. Srednja klasa u srednje i manje razvijenim zemljama gotovo da
nestaje, raslojavanja su dinamična, a ekonomska ovisnost nerazvijenih
od razvijenih su još veća. Profit globalizacije su prigrabile one male sku-
pine ljudi i kompanija koje su i bile najbogatije. Istini za volju, u nekim
zemljama koje su u ekonomskoj ekspanziji, profit globalizacije zadobija
i nova srednja klasa koja je u usponu. (vidi više Marković, 1982) Naročito
je to karakteristično za zemlje kao što su Kina i Indija, dok su mnogi drugi
društveni slojevi i u tim zemljama u padu i sa velikim deprivacijama pro-
cesa globalizacije i liberalizacije. Međutim, ne treba zaboraviti da je glo-
balizacija doprinijela velikom privrednom rastu, posebno tržištima u
usponu, sa stotinama miliona ljudi koji su izašli iz siromaštva i stvaranju
nove srednje klase. Zemlje koje su upravljale globalizacijom na vlastitom
prostoru i koje su imale adekvatne socijalne mjere mogle su da i profiti-
raju od globalizacije i da dobiju benefite za svoje radnike i stanovništvo.
Džozef J. Stiglic (2018, str. 41) navodi podatak da je „Kina izvukla oko
800 miliona ljudi iz siromaštva. Standardna ekonomska teorija predvi-
djela je da će nekvalifikovani radnici u manje razvijenom delu sveta imati
koristi od globalizacije. Nije predvidjela da će i obrazovaniji, kvalifiko-
vani radnici takođe imati koristi. Oni su tako dobro prošli delom i zbog
načina na koji su te zemlje upravljale globalizacijom.“

Pored privrednog rasta liberalizacija je doprinijela vladavini prava
i međunarodnih pravnih standarda u mnogobrojnim oblastima društvenog
i privrednog života. Proces promjena je u bitnome doprinijeo ujednača-
vanju odnosa u sferi privrede ali i u drugim društvenim sferama prije
svega u ostvarivanju socijalnih i imovinskih prava te univerzalizacije do-
maćeg zakonodavstva sa pravnim poretkom proklamovanim kroz zajed-
ničke vrijednosti koje su inicirale ili proklamovale Ujedinjene nacije. Na
unutrašnjem planu mnogih zemalja liberalizacija tržišta i slobodni protok
kapitala rezultirao je smanjenjem transportnih troškova i time pojeftinje-
njem mnogobrojnih proizvoda, te smanjenju carina i drugih prepreka slo-
bodnoj trgovini i liberalnom protoku roba i kapitala. Ta nova pravila su
dobar dio vlada dovodile u poziciju da poduzimaju adekvatne mjere u za-
štiti i povećanju radničkih ali i drugih prava građana i da usklađuju svoje
politike sa globalnim procesima i zahtjevima globalnog tržišta. Mnoge
mjere, kako globalne tako i parcijalne, išle su u korist prava radnika bilo
onih u razvijenim zemljama bilo onih u zemljama u razvoju.

Za primjer se može uzeti prostor Bosne i Hercegovine. Naime, proces
tranzicije i ekonomske promjene privredne strukture u našim uvjetima

odvijao se istovremeno u višedimenzionalnim uslovima i slojevima. Naime, rat i razaranje ostavili su veliki trag u posljedicama po strukturu proizvodnje odnosno privrede. Istina, raspad zajedničke države doprinijeo je velikom privrednom razaranju proizvodne sfere koja je bila razvijena i distribuirana u raznim dijelovima zemlje. Raspadom zajedničke države raspalo se zajedničko tržište i jedinstven ekonomski pa i radni i socijalni prostor. Ratom je razoreno ono što je moglo na neki način biti nastavak i oporavak novog privrednog i ekonomskog sistema. Privatizacija je pretvorena u pljačku društvenog bogatstva i njegovog prelijevanja u ruke male skupine bogatih koje su prigrabile što je od naslijeđenog privrednog sistema ostalo. Radništvo je dovedeno na rub siromaštva. Sa scene je nestala radnička klasa i srednji sloj. Socijalna raslojavanja su evidentna i dinamična da su bogati postali još snažniji, a siromašni još siromašniji. Slaba i nerazvijena privredna i ekonomska infrastruktura dovela je vlasti u poziciju da posežu za kapitalom raznih međunarodnih institucija i pod uvjetima koje su one diktirale (vidi više *Reformska agenda za Bosnu i Hercegovinu za period 2015-2018 godina*, 2015). U takvim uvjetima tranzicije i nije se uspjela razviti ekonomija niti izgraditi jedan održiv ekonomski i socijalni sistem. Praktički danas postoji razdrobljen ekonomski sistem, atomiziran i ovisan od centara finansijske moći bez bitnijeg uticaja vlasti da promjene usmjerava u željenom pravcu. Tom procesu doprinosi i politička nestabilnost i velika konfliktnost koju podstiču sami bitni društveni tj. politički akteri. Čitav sistem vrijednosti zasniva se na etnonacionalnim emocijama, a ne na ekonomskim i socijalnim promjenama postkonfliktnog društva. U takvim socijalnim uvjetima mala su ulaganja u sektor obrazovanja, u nauku, u revitalizaciju privrednih i poslovnih kapaciteta. Za posljedicu sve to ima veliku apatiju, društvenu anomiju i veliku emigraciju ne samo mladih već i radno sposobnih građana u druge razvijene evropske zemlje. Prema nepotpunim podacima, u periodu od 2013. do kraja 2019. godine, Bosnu i Hercegovinu je napustili preko 530.000 stanovnika. Ako tome broju dodamo one koji su u toku rata protjerani i koji su izbjegli onda dobijamo podatak da je skoro prepolovljeno stanovništvo na početku 2020. u odnosu na 1990. godinu. Iako ne postoje zvanični podaci, prema pouzdanim pokazateljima tokom rata 1992-94. godine Bosnu i Hercegovinu je napustilo odnosno protjerano, raseljeno i iseljeno oko 1.200.000 ljudi. Pri tom treba imati na umu da su zemlju napustili i napuštaju one populacije koje su radno sposobne i reproduktivne.

Otuda i ne čude demografske činjenice o smanjenom broju priroštaja i alarmantnosti pokazatalja kad je riječ o natalitetu. Proces obrazo-

vanja je svakako u našim uvjetima zanemaren i prepušten prostoru eksperimentisanja. Tu tvrdnju potvrđuje činjenica da su osnovani mnogobrojni „privatni“ fakulteti, univerziteti i srednje škole bez dovoljno kontrole i stručnog kredibiliteta za osposobljavanje mladih za nova zanimanja i za potrebe privredne strukture. To je dodatno osiromašilo ekonomsku moć društva, stvorilo nepovjerenje u nivo znanja i obrazovanja mladih koji svoj prostor afirmacije traže u razvijenim zemljama. Naravno ni javne obrazovne institucije nisu pratile promjene i potrebe tržišta. Ostale su uljuljkane u svoje dominantne teorijske i rigidne planove koji ne idu u korak sa potrebama industrijskog, tehničkog pa i demokratskog koda novih generacija koje stvaraju i egzistiraju u prostoru globalizacije i znanja i novca i kapitala i tržišta rada.

Slika socijalnog stanja u Bosni i Hercegovini još je sumornija. Radništvo je u rasulu, nestalo je sa društvene scene. Srednji sloj rapidno doseže donje dno siromaštva. Zastarjela znanja, slaba pokretljivost radne snage unutar zemlje atomiziraju moć rada a time se siromaši čitava materijalna osnova samog društva. Velika obećanja borcima, braniteljima i inim skupinama, političke elite kupuju socijalni mir. Privredni potencijali ne daju novu dobit, vlasti se zadužuju i sredstva ulažu u socijalnu politiku kao trošak, a ne novu vrijednost koja će u dogledno vrijeme imati pozitivne efekte. Vlasti se stalno i iznova zadužuju i time produžavaju agoniju i privrede i građana (*Šta sadrži reformska agenda vlasti za Bosnu i Hercegovinu, 2015*). Nacionalna retorika je opravdanje za sve ono što se ne poduzima da se naprave radikalne i potrebne promjene za stvaranje ambijenta za novi privredni i ekonomski sistem, za nove tehnologije, za slobodan protok roba i kapitala a time i za procese demokratizacije svih sfera društva. Konstitucija vlasti u Bosni i Hercegovini ne zasniva se na kompetencijama i programima već na nacionalnom paritetu i stranačkoj odanosti. Iz te početne pogrešne premise proizilaze i multipliciraju se problemi u svim sferama društva. Takva politička konstitucija društvene sfere dovodi do konfliktnosti društvenih tj. nacionalnih grupa, visokog intenziteta. Iz te stalne konfliktnosti proizilazi potreba posredovanja međunarodne i evropske zajednice. Odatle proizilazi i nestabilnost pa i stalna upitnost države Bosne i Hercegovine i njene moguće funkcionalnosti. Umjesto potrebnih reformi i iskoraka iz stanja sadašnjosti, nosioci ideja zasebnosti društveno stanje i funkcionisanje države vraćaju u prošlost koja je tragična i koja donosi nove nesporzume prošlosti u novoj eri generacija budućnosti. Demokratska konstitucija vlasti ostala je na razini tronacionalnog jednougla bez alternative. Snage alternative su nejakie i

u stanju su stalne denucijacije kao neprijatelja „naroda“ i „vlastite“ nacije. Tu šemu ili zamku pothranjuje politika međunarodne zajednice koja nema interesa da probleme Bosne i Hercegovine na zadovoljavajući način riješi. U svojoj razjedinjenosti međunarodna ali i evropska zajednica oslanja se na dominantne snage i aktere koji naciju i nacionalno predstavljanje rabe kao projekt i kao glavnu ideju zadržavanja postojećeg stanja a ne promjena koje su potrebne i narodima i građanima u dvadeset i prvom stoljeću. Mirovni sporazum sam po sebi je bio akt kojim je zaustavljena politika i stanje rata i stradanja. Novo vrijeme traži promjene i snage koje mogu nositi breme sadašnjosti bez vraćanja u mitologiju prošlosti.

Te promjene putem zastarjelog koncepta vlasti i teritorijalne razdrobljenosti države ne može se riješiti kroz izborni proces. Da bi se promijenilo stanje u Bosni i Hercegovini i da bi ona bila samoodrživa i funkcionalna država nužno je donijeti, uz posredovanje međunarodne zajednice, novi ustav koji bi zemlju uredio na novom konceptu teritorijalnog ustrojstva i načina funkcioniranja vlasti a time i načinu izbora i legitimiranju izbornog prava. Sadašnji ustav je u stvari mirovni sporazum koji je ograničenog dometa i koji je postao ozbiljna kočnica daljeg funkcioniranja i države i očuvanja mira. Sadašnji izborni proces je reduciran na etnički prostor bez mogućnosti izbora predstavnika koji će legitimirati i činiti nosioce vlasti legitimnim i odgovornim za čitav prostor zemlje. Etinizacija i nacionalizacija teritorije i na toj osnovi izbora je osnova nezadovoljstva sadašnjih nacionalnih aktera. Oni žele zapravo potpuno etničko predstavljanje razdrobljene teritorije i nefunkcionalne vlasti koja nije dala pozitivne efekte u posljednjih dvadeset godina. Da narodi i građani žele promjene potvrđuju njihova opredjeljenja u više izbora kojima su legitimirali druge političke aktere, ali u teritorijalnoj razdrobljenosti jedino nacionalisti imaju zbir zajedništva i mogućnost funkcioniranja zasebnosti kroz nacionalno legitimiranje i predstavljanje.

U sadašnjem konceptu funkcioniranja i predstavljanja strukture države nisu moguće promjene koje bi značile iskorak iz stanja zarobljenosti i koncepta vlasti i teritorijalnog ustrojstva. Iz bezbroj izbornih procesa koji su provedeni u BiH od 1997. godine do danas, može se konstatirati da izbore dobijaju politički akteri koji predstavljaju birače bez vizije i bez mogućnosti da sami svoju poziciju promjene. Mlade snage nositelji promjena apstiniraju izbore i odlaze u egzil za boljim uvjetima rada, zarada i za većim ljudskim pravima i to skoro podjednako iz svih dijelova Bosne i Hercegovine. Najsnažnija grupacija koja praktično na izborima odlučuje su penzioneri, dakle skupine ili slojevi koji imaju interes da podrže po-

stojeće političke snage ili modele vlasti kako bi imali bar neka od ostvarenih prava tj. svoja zarađena primanja i koje nemaju ni motiva ni mogućnosti da stvari gledaju drugačije ili da ih mijenjaju. Kad tome dodamo uposlene u preglomaznoj i predominantnoj administraciji i upravi koja je kreirana po stranačkonacionalnom predstavljanju, a ne po kompetencijama i stručnošću, onda je slika jasna da izbori nisu promjena politika i struktura vlasti već potvrđivanje zatečenog i već uhodanog sterilnog izbornog mehanizma putem koga se opravdava postojeća vlast i amnestira njena odgovornost za proces promjena. Te procese posmatra i međunarodna zajednica ili jasnije Evropska unija koja umjesto da podstiče pozitivne promjene ona svojim politikama stalno i iznova uslovljava aktere promjena novim zahtjevima koji nemaju realnost u aktuelnoj konstelaciji odnosa i modelu strukture vlasti i njene funkcionalnosti. Takvim odnosom udaljava Bosnu i Hercegovinu od pridruživanja razvijenim evropskim zemljama i podstiče apatiju i aktere koji ne žele promjene na bolje i time zamrzavaju stanje konfliktnosti na razini velikog nepovjerenja i straha da se prošlost može iznova ponoviti i da građani i narodi mogu iznova stradati u nedostatku povjerenja i aktera koji mogu i žele da stvore prostor za normalnu državu i prava građana bez obzira na religijske i nacionalne razlike.

Kao dobar osnov nepovjerenja i „ugroženosti naroda“ susjedne zemlje koriste za svoje političko jedinstvo i dominaciju kao dušebrižnika za one koji su izvan matične države i njihova prava. Time se dinamizira regionalna konfliktnost i politička nestabilnost na prostoru koji se danas naziva Zapadnim Balkanom. Tako je globalizacija svedena na regionalizaciju koja Evropi služi za propitivanje svojih političkih, socijalnih, nacionalnih modela koji nisu primjenjivi u njihovim zemljama ali bez odgovornosti za ishode na prostoru BiH.

Prostor Zapadnog Balkana je prostor za slobodan protok kapitala i roba razvijenih evropskih zemalja i rezervat za odabir kvalificiranih nedostajućih radnika u vlastitim zemljama. Politika Francuske, na čelu sa predsjednikom Makronom, je samo potvrdila da Zapadni Balkan ostaje predgrađe Evrope i prostor na kome će se sučeljavati globalni interesi sa posljedicama po te zemlje a ne po aktere globalizacijskih interesa. Mala je moć svih zemalja zapadnog balkana da stvari mijenjaju bez velikih aktera globalizma. (*Nedovršeni mir*, 1996) Njihov interes i uloga su osnova na kojima će se zasnivati promjene. Ishod je opet nepoznat, akteri su moćne zemlje koje uslovljavaju i diktiraju tempo i dinamiku promjena pa i njihovu sadržinu.

4.0 Zaključak

Promjene koje se odvijaju pogotovu na kraju dvadesetog i dva-
deset i prvog stoljeća su dalekosežne i sa velikim pozitivnih ali i nega-
tivnim efektima. U našoj analizi pokušali smo pokazati prednosti
globalizacijskih procesa i njihove benefite. Ali nismo mogli da se ne osvr-
nemo i na negativne efekte koje sobom dinamične promjene nose. Pro-
mjene koje su se zbile na kraju dvadesetog stoljeća su svakako historijske,
nestanak socijalizma, dominacija moći kapitala, liberalizacija tržišta. Slo-
bodno kretanje kapitala ali i radnika, obrazovne reforme i naučnotehno-
loške promjene su promijenile i zemlje koje su razvijene i one koje se
nalaze u razvoju. Za zemlje koje su zatonule u rat te promjene su još di-
namičnije pa i tragičnije. Posljedice su dalekosežne i sa malom moći do-
maćih političkih snaga da promjene učine programiranim i sa dinamičnim
i pozitivnim efektima. Za to je potrebna nova konstalacija društvenih od-
nosa, drugačija vizija društva i države od one koja je producirala rat i stra-
danje. U budućnosti će primat imati snage koje prošlost brže ostave iza
sebe i okrenu se prema budućnosti naroda i građana. Podjela na građanski
i nacionalni koncept predstavljanja je izgovor za promašaje i opravdanje
zašto nema efekata promjena odnosno njihovog vladanja. Od promašaja
nije imuna ni međunarodna i evropska zajednica. Iako diktiraju tempo
promjena oni ih često svojim mjerama i akcijama zamrzavaju i vraćaju
unazad. Time zapravo potvrđuju činjenicu da nedovoljno jasno dinami-
ziraju svoje politike prema zemljama koje vape za njihovim podrškama
i koje žele svoje sisteme i građane približiti porodici evropske zajednice
i njenim zajedničkim vrijednostima.

BIBLIOGRAFIJA

1. Bosna i Hercegovina. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine,
Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, Vlada Republike Srpske,
et al. (2015) *Reformska agenda za Bosnu i Hercegovinu za pe-
riod 2015-2018 godina*. Dostupno na:
<http://www.fbihvlada.gov.ba/pdf/Reformska%20agenda.pdf>
(Pristupljeno: 22. decembra 2019)
2. Gidens, E. (2005) *Odbjegli svijet*. Beograd: Stubovi kulture.
3. Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava Zagreb i pravni centar
FOD BiH. (1996) *Nedovršeni mir*.

4. Hrvatski medijski servis. (2015) *Šta sadrži reformska agenda vlasti za Bosnu i Hercegovinu*. Dostupno na: <http://hms.ba/sto-sadrzi-reformska-agenda-vlasti-u-bih-u-13-tocaka/> (Pristupljeno: 22. decembar 2019)
5. Inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH. (s. a.) *Šta reformska agenda donosi radnicima u državnom i realnom sektoru*. Dostupno na: <http://eu-monitoring.ba/klix-sta-reformska-agenda-donosi-radnicima-u-drzavnom-i-realnom-sektoru-u-bih/> (Pristupljeno: 22. decembra 2019)
6. Linc, H. i Stepan A. (1998) *Demokratska tranzicija i konsolidacija*. Beograd: Filip Višnjić.
7. Marković, B. (1981) *Transnacionalne korporacije radnička klasa i strategija sindikata*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
8. Sorman, G. (1997) *Velika Tranzicija*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
9. Stiglic, Džozef J. (2018) *Globalizacija i njene protivrečnosti*. Beograd: Miba books.
10. Tugendhat, E. (2003) *Predavanje o etici*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.